

การพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในยุคปัจจุบัน The Development of People in Modern Buddhist Community

¹พระมหาจิรวัดน์ กนตวณฺโณ, พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม, เสนาะ ผดุงฉัตร และพูนศักดิ์ กมล

¹ Phramaha Chiravat Kantawanno,

Phramaha Mongkholkhan Thitadhammo, Sanoh Padoongchatra and Poonsak kamol

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

¹Corresponding Author. Email: guntawanno@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาหลักในการพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ 21 (2) เพื่อพัฒนาหลักการและวิธีการการพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ 21 (3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ 21 โดยใช้วิธีการวิจัยแบบเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมซึ่งใช้วิธีดำเนินการวิจัยจำแนกออกเป็นรูปแบบ เป็นการสัมภาษณ์ คือ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้นำทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ เจ้าอาวาส พระ ผู้นำชุมชน ได้แก่ ประธานองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชนทั่วไป และครู เยาวชน ในชุมชนชาวพุทธ

ผลการวิจัยพบว่า (1) การใช้หลักในการพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ 21 ในชุมชนบ้านอังกัญ หมู่ 4 บ้านโคกบรลง หมู่ 10 ต.บุฤาษี อ.เมือง จ.สุรินทร์นั้นทำให้คนในชุมชนมีความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามากขึ้น จากการรู้เพียงแค่ผิวเผิน คนในชุมชนมีความตั้งใจในการพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชน (2) การพัฒนาหลักการและวิธีการการพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ ๒๑ มีความสามัคคีกันมาก ให้ความร่วมมือและร่วมกันสร้างเครื่องมือในการป้องกันตนเองจากภัยต่าง ๆ พร้อมกับสร้างชุมชนเข้มแข็งอย่างมีประสิทธิภาพ (3) จากการศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ ๒๑ นั้นมีความเป็นไปได้ว่าถ้าเราสามารถพัฒนา ให้เกิดเป็นชุมชนแนวใหม่ขึ้นมาเพื่อเป็นแบบอย่างได้ จะสามารถสร้างและพัฒนาคน พัฒนาชุมชน และพัฒนาสังคมให้อยู่ในหลักของการปกครองตนตามหลักศีลธรรม ที่เป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ดังนั้นการพัฒนาคนในชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาชุมชน

คำสำคัญ: การพัฒนาคน; ชุมชนชาวพุทธ; ในยุคปัจจุบัน (ในศตวรรษที่ 21)

Abstract

The purposes of this research were (1) To study the principles of human development in Buddhist community in the 21st century (2) To develop the principles and methods for human development in Buddhist community in the 21st century and (3) To study and analyze people development in Buddhist community in the 21st century.

Qualitative research using by participatory action research. Data were collected from in-dept interview the Buddhist leaders in community such as the abbot, monks as well as the leaders in community such as the president of subdistrict administration organization, the village chief including teachers, youths and people in Buddhist community.

The results indicated that (1) The use of the principle of human development in Buddhist community in the 21st century at Ban Angkan community, village no. 4, Ban Khok Banlang, village No. 10, Buruesi subdistrict, Mueang district, Surin province cause people in the community to more understanding about Buddhist principles from knowing only superficial as well as they have determined to develop themselves and community. (2) the principles and methods for human development in Buddhist community in the 21st century found that people in the community are very harmonious, collaborate and join to create the tools to protect themselves from various dangers including to build a strong community efficiently. (3) According to an analysis of people development in Buddhist community in the 21st century, it is possible that if we can develop and establish a new type of community to be a role model, it will be able to create and develop people, communities and societies by application of the morality principle which is the Buddhism doctrine. Therefore, the importance of community development is to develop people.

Keywords: Human Development; Buddhist Community; In Modern Times (21st century)

บทนำ

รูปแบบการแก้ปัญหา เป็นวิธีการในการจัดการที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ในการเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตในสังคม ที่เป็นสังคมประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีความหลากหลาย มีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนาการเป็นอยู่ ฯลฯ เพราะแต่ละกลุ่มคนมีความเชื่อ ความศรัทธา ในศาสนาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน การที่จะทำให้แต่ละคนสามารถอยู่ในชุมชนหรือสังคมเดียวกันและก็เป็นเรื่องที่จำเป็น อย่างหนึ่งที่จะต้องมีการกั๊กยืมซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นวัตถุสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ หรือเรื่องการกั๊กยืม เงินทอง เป็นต้น จึงต้องมีการศึกษาวิเคราะห์ทำความเข้าใจกับการแก้ปัญหา การเป็นหนี้ที่มีในกลุ่มคนในสังคม ด้วยหลักคำสอนของศาสนาอย่างลึกซึ้งและรอบด้าน หลักของการดำเนินชีวิตในรูปแบบทางสายกลางในพระพุทธศาสนา

ด้วยเหตุนี้บทบาทของพระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคมพร้อมกับการพัฒนาสังคมมวลรวมเพราะว่า สังคมแวดล้อมของวัดก็มีพันธะผูกพัน โดยจิตสำนึกที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและจะต้องให้การสนับสนุน คำจุนวัดในฐานะพุทธมามกะ เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยืนนานต่อไป ซึ่งวัดเปรียบเสมือนเป็นร่างกายของพระพุทธศาสนาต้องบำรุงรักษา ถ้าไม่มีวัดก็ไม่มีที่ตั้งศาสนาก็ดำรงอยู่ยาก ดังนั้นวัดและชุมชนในสังคมต่างพึ่งพาอาศัยกันและกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อกันโดยวัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและ ส่งเสริมความเข้มแข็งของ

ชุมชน ทำให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมในสังคม ถ้าสถาบันใดสถาบันหนึ่งล้มเหลวหรือหลุดลอยออกจากรั้ว ย่อมจะทำให้สังคมนั้นอ่อนแอลง รวมทั้งสถาบันศาสนาด้วย (Wasi, 1997) ในยุคปัจจุบันพุทธศาสนิกชนมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นกับสังคมและสิ่งที่มีอิทธิพลเป็นอย่างดีในการพัฒนา คือ วัดนอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ในการศึกษาปฏิบัติพระธรรมวินัยและประกอบศาสนกิจแล้ว วัดยังเป็นสถาบันหลักที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในการจัดกิจกรรมทางสังคม เป็นแหล่งศิลปวิทยาการ ทำหน้าที่ถ่ายทอดศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ไปสู่ชุมชนตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเสียชีวิต (Maliwan & Malathong, 1990) ดังหลักธรรมที่ปรากฏว่า

1) ทัศนคติที่ดี ประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักสร้างความสำเร็จทันตาเห็น บางที่ท่านเรียกว่า หัวใจเศรษฐี (อ.อ.ก.ส.) อันเป็นคำสอนให้ตั้งเนื้อตั้งตัวได้ในทางเศรษฐกิจ 4 ประการ คือ (1) ต้องมีความหมั่น คือ มีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต รู้จักใช้ปัญญาความสามารถจัดการดำเนินการไปให้ได้ผล ซึ่งเป็นทางให้ได้ทรัพย์ (2) ต้องการรักษา คือ ต้องรู้จักเก็บคุ้มครองทรัพย์ หน้าที่การงานและผลงานที่ตนได้มาหรือได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรนั้น ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียโดยเฉพาะ ถ้าเป็นทรัพย์ ก็ต้องยิ่งรู้จักเก็บออม (3) ต้องเลือกคบคนดีเป็นเพื่อน คือ เลือกคบแต่สุทนต์มิตร ได้แก่ มิตรแท้ เพื่อนจริง ที่มีอุปการคุณสมานสุขทุกข์ แนะนำประโยชน์ให้และมีความรักใคร่จริงใจ ถ้าดำเนินธุรกิจเป็นบริษัทหรือสหกรณ์ ก็จำเป็นต้องเลือกสมาชิกที่ดี (4) ต้องมีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี่ยงชีวิตแต่พอดีไม่ให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย

การเว้นจากอบายมุข เหตุแห่งการณสร้างควมร่นวายให้เกิดกับตนเองและชุมชน พร้อมกับสุขภาพร่างกายตนเองด้วยมีอยู่ 4 ประการ คือ

- 1) จากความเป็นนักเลงหญิงนักเที่ยวผู้หญิง
- 2) เว้นจากความเป็นนักเลงสุรณักดื่มหนักเสพยาเสพติดประเภทต่าง ๆ
- 3) เว้นจากความเป็นนักเลงเล่นการพนัน
- 4) เว้นจากการคบคนชั่วเป็นมิตรสหาย หลักการปฏิบัติที่ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขพร้อมกับเป็นผลต่อชุมชนในการจัดกิจกรรมพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในยุคปัจจุบัน ในกระบวนการต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชุมชน จำเป็นอย่างมากที่ต้องคำนึงถึงพื้นฐานดั้งเดิม หรือมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเฉพาะในส่วนที่ต้องการจะพัฒนาให้ดีขึ้น ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงอาชีพหรือวิถีปฏิบัติทั้งหมดในคราวเดียว หากต้องการจะเปลี่ยนต้องให้แน่ใจว่าจะเป็นผลดีต่อชุมชนจริง ๆ ที่สำคัญคือควรต้องเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่นอกจากจะเพิ่มพูนสติปัญญาให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ แล้ว ยังควรต้องส่งผลต่อการพัฒนาโดยรวมทั้งที่มีเป้าหมายเป็นผลิตภัณฑ์มวลรวม หรือการสร้างควมกินดี ได้แก่ การสร้างรายได้ การลดรายจ่าย และที่มีเป้าหมายเป็นความพึงพอใจมวลรวม หรือการสร้างควมอยู่ดี (Buddhagosa, 2011) ซึ่งได้แก่ความสุขทางจิตใจ เช่น การมีครอบครัวที่อบอุ่น พร้อมหน้า ได้รับการยอมรับในสังคม การมีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่ธำรงอยู่อย่างยั่งยืน การมีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณภาพ มีความอุดมสมบูรณ์ ขณะเดียวกันก็ต้องไม่ละเลยกิจกรรมที่สร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม เพื่อให้สมาชิกชุมชนมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความรู้สึกรักหวงแหนผืนแผ่นดินเกิด และมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้น

ดังที่มีปรากฏให้เห็นในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วย หลักที่ว่าทางสายกลาง ด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 นี้คือ

1) สัมมาทิฐิ คือ ความรู้ในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) (Thai Tripitaka: 31/36/55)

2) สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริในเนกขัมมะ (การออกจากกาม) ความดำรินอพยาบาท(ความไม่พยาบาท) ความดำริในอวิหิงสา (การไม่เบียดเบียน)

3) สัมมาวาจา คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมุสาวาท (พูดเท็จ) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมรสุวาจา (พูดคำหยาบ) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากสัมผัปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ)

4) สัมมากัมมันตะ คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากอทินนาทาน (การลักทรัพย์) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร (การประพฤติดิฉินกาม)

5) สัมมาอาชีวะ คือ ข้อที่พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีวะ สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ

6) สัมมาวายามะ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ “สร้างฉันทะ พยายาม พารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น” (Thai Tripitaka: 31/36/56)

7) สัมมาสติ คือ ข้อที่ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีความเพียร “มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่”

8) สัมมาสมาธิ สมาธิชอบ เป็นหลักในการปฏิบัติเป็นฐาน ในทางเดินให้ไม่หลงทาง (Thai Tripitaka: 19/1081/592) อันเป็นหลักในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ตามหลักทางสายกลาง

ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดค้นจากสติปัญญา ความสามารถของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย (Chaima, 2001) โดยมีกระบวนการสั่งสม สืบทอด และกลั่นกรองกันมาเป็นเวลายาวนานจนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

ชุมชนมีความสุขด้วยหลักธรรมนี้ คือ “การไม่คบคนพาล จากคำสอนนี้เป็นการแสดงถึงการดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา เป็นแนวคิดที่ให้การสนับสนุนในการตัดสินใจของบุคคลนั้น ๆ ในการไม่เข้าไปคบหา และควรออกห่าง

การคบแต่บัณฑิต จากคำสอนนี้เป็นการแสดงถึงการดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา เป็นแนวคิดที่ให้การสนับสนุนในการตัดสินใจของบุคคลนั้น ๆ ในการเข้าไปคบหา และนำมาปฏิบัติตาม

การบูชาคนที่ควรบูชา นี่เป็นมงคลอันสูงสุด” (Thai Tripitaka: 25/262/562) จากคำสอนที่กล่าวมาแล้วทั้ง ๓ ประการนั้นเป็นการกล่าวถึงท่าทีถึงความเป็นสิริภาพในการกระทำของบุคคลนั้น ๆ ที่จะเป็นการแสดงออกว่า ไม่ว่าการคบคนพาล หรือคบบัณฑิต และจะสนับสนุนใคร ๆ พร้อมด้วยการบูชาบุคคลที่ควรบูชานั้นก็อยู่ที่บุคคลนั้น ๆ ที่จะคิดด้วยตนเอง

“การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม การเลือกสถานที่อยู่อาศัยก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงการ ตัดสินใจของบุคคลนั้น ๆ ที่สามารถจะเลือกได้ด้วยตนเอง

การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน และการเตรียมเสบียงในการเดินทาง หรือการสร้างคุณงามความดีด้วยตนเอง

การตั้งตนไว้ชอบ นี่เป็นมงคลอันสูงสุด” (Thai Tripitaka: 25/263/562) จากคำสอนที่กล่าวมาแล้วทั้ง ๓ ประการนั้นเป็นการกล่าวถึงท่าทีของบุคคลในการเลือกอยู่อาศัยกระทำความดีหรือไม่ดี กับการดำรงตนเองในทางที่ชอบ ในการตั้งใจในความดี

“ความเป็นพหูสูต เป็นการกล่าวถึงการแสวงหาความรู้ ตามความต้องการของตนอย่างสม่ำเสมอ
ความเป็นผู้มีศิลปะ เป็นการกล่าวถึงความสามารถและความชำนาญในวิชาที่ตนเองได้เรียนมา
วินัยที่ศึกษามาดี เป็นการกล่าวถึงความเป็นผู้ที่มีระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิต

วาจาสุภาสิต นี่เป็นมงคลอันสูงสุด” (Thai Tripitaka: 31/264/562) จากคำสอนที่กล่าวมาแล้วทั้ง 4 ประการนั้นเป็นการกล่าวถึงท่าทีความเป็นเสรีภาพของบุคคลในการเลือกที่จะกระทำบางอย่างในการเข้าถึงชีวิตที่ดี

“การบำรุงมารดาบิดา การสงเคราะห์บุตร การสงเคราะห์ภรรยา การทำงานไม่อาภูล นี่เป็นมงคลอันสูงสุด” (Thai Tripitaka: 25/265/562) จากหลักคำสอนที่กล่าวมาเป็นส่วนหนึ่งของการเลือกของบุคคล “การให้ทาน การประพฤติธรรม การสงเคราะห์ญาติ การงานที่ไม่มีโทษ นี่เป็นมงคลอันสูงสุด” (Thai Tripitaka: 25/266/562) จากคำสอนที่กล่าวมาแล้วทั้ง ๔ ประการนั้นเป็นการกล่าวถึงท่าทีของบุคคลในการเลือกที่จะกระทำ และการเลือกที่จะไม่กระทำ เช่น “การงดเว้นจากบาป การงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา ความไม่ประมาทในธรรม นี่เป็นมงคลอันสูงสุด” (Thai Tripitaka: 25/267/562) ด้วยเหตุที่ว่าปัญหาด้านศีลธรรมและปัญหาด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนไทยและการพัฒนาประเทศไทยในระยะยาว การพัฒนาศักยภาพของคนที่พึงปรารถนา จะต้องพัฒนาให้ทุกคนได้รับการพัฒนาตามศักยภาพอย่างเต็มที่ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ปัญญาและทักษะฝีมือ เพื่อให้คนเป็นคนดี มีคุณธรรม มีสุขอนามัยที่ดี และมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีจิตสำนึก และมีบทบาทในการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่ดีงาม ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาประเทศมีความสมดุล ยั่งยืนอยู่บนพื้นฐานของความเป็นไทย สภาวะปัจจุบันของกลุ่มเยาวชนในจังหวัดชัยภูมิ กำลังเผชิญปัญหาที่สำคัญหลายเรื่อง ในจำนวนหลายเรื่องนั้นคือเรื่องขาดการเสริมสร้างจิตสำนึกในความรับผิดชอบ (Arunakasikon, et. al., 2003) จึงมีปัญหาเรื่องราวเกี่ยวกับกลุ่มเยาวชนบ่อยครั้ง ในแง่ที่ไม่สร้างสรรค์ เช่น แสดงออกในเชิงชู้สาวในสวนสาธารณะ แสดงออกในลักษณะของความรุนแรง ก่อความทะเลาะวิวาทในงานเทศกาลหรืองานบุญประเพณีต่าง ๆ ที่หน่วยงานราชการหรือองค์กรต่าง ๆ จัดขึ้นในวันสำคัญต่าง ๆ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม ขาดจิตสำนึกต่อระเบียบวินัยในตนเอง และขาดความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาหลาย ๆ ด้าน เพื่อช่วยกันแก้ปัญหาสังคมให้ดำเนินไปในทิศทางที่สร้างสรรค์จนนำไปสู่มิติตัวอย่างทางสังคม โดยอาศัยร่วมแรงของกระแสความคิดหลังสมัยใหม่ ที่มีปัจจัยทางความคิดที่ก่อตัวเป็นแรงปรารถนา ภายใต้ภาวะสังคมทันสมัย (modernity) ให้เพิ่มเติมแนวคิดใหม่ ๆ จะได้ไม่ต้องจมอยู่กับจุกเล็ก ๆ หรือแนวคิดเดิม ๆ แม้จะเปลี่ยนแปลงทางแนวคิดไปตามพลวัตและกระแสสังคมก็ตาม (Kudnok, 2008) ทั้งนี้ล้วนเป็นการเสริมเติมช่วยในการพัฒนาไปสู่จุดที่สมบูรณ์นำไปสู่ความประเสริฐสุดในชีวิตได้เช่นกัน

เมื่อปัญหาเกิดขึ้นกับชุมชนและกับเยาวชน จำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายต้องร่วมกันหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็ก และวัยรุ่น แต่สิ่งที่สามารถป้องกันและช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี คือการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมกับวัยรุ่น โดยการนำเอาหลักคำสอนทางศาสนาเข้ามาช่วยในการแก้ปัญหา ยุทธศาสตร์ใหม่ที่เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ.2540-2544

(Suksamran, 1987) จึงได้กำหนดทิศทางของการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างให้คนมีความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทุกกลุ่มได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพตามขีดความสามารถของแต่ละบุคคลอย่างเป็นองค์รวม คือ พัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา คุณธรรม จริยธรรม จิตใจ อารมณ์ สังคม รวมทั้งการคุ้มครองช่วยเหลือให้ได้รับการบริการพื้นฐานทางสังคมทุกด้านอย่างเหมาะสม ทั้งถึงและเป็นธรรม เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขและสมศักดิ์ศรีรวมทั้งการพัฒนาระบบความมั่นคงทางสังคม ทั้งครอบครัวและชุมชนเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมให้อื้ออำนวยต่อการพัฒนาคนและสังคมต่อไป ความเจริญทางด้านวัตถุในยุคสมัยใหม่นี้ ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์เชิงค่านิยมของคนในสังคมอย่างผันตลบสังคมจึงให้ความสำคัญในการแสวงหาเงินทองอำนาจมากกว่าให้ความสำคัญด้านจิตใจ ความมีเดบอดเริ่มแผ่เข้าปกคลุมทุกพื้นที่ทางสังคม (National Youth Bureau) ปัญหามากมายต่างทยอยผุดขึ้นลูกกลมสลับทับซ้อนกันไป ด้วยเหตุนี้วิธีการสร้างกระบวนการ ในการปลูกฝังจิตใจให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ขณะนี้จึงมีความเร่งด่วนที่ทุกภาคส่วนจำต้องร่วมระดมช่วยกันเยียวยาขนานใหญ่ ด้วยเหตุนี้จึงมีการกล่าวถึงคำว่า "จิตสำนึกมากขึ้นเพื่อประโยชน์ที่จะเป็นแนวคิดต่อตนเอง อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาคนพัฒนาชุมชน และพัฒนาสังคม เพื่อชี้ให้เห็นประเด็นในแง่ของการจัดการศึกษาที่แท้จริงว่าต้องจัดกระบวนการความคิด เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านเรียนรู้จนตกผลึกความเห็นในการพัฒนาเชิงประจักษ์ร่วมกัน ดังนั้น เมื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องของการมีจิตสำนึกได้อย่างถูกต้องแล้ว จะส่งผลถึงสังคมของกลุ่มเยาวชนจะได้รับการพัฒนาในเรื่องจิตสาธารณะนี้อยู่ถึง 3 ประการ ได้แก่

1. คุณภาพจิต ได้แก่ สร้างเสริมจิตใจให้ตั้งงามด้วยคุณธรรมต่าง ๆ มีจิตใจสูง ประณีต ให้มีเมตตา มีความรัก มีความเพียร มีความปรารถนาประโยชน์แก่ผู้อื่น มีความกรุณาอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ มีมัทวะ ความอ่อนโยน กตัญญู รู้คุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่นเป็นต้น

2. สมรรถภาพจิต คือ ความสามารถของจิต เช่น ความมีสติ มีวิริยะ ความเพียรพยายามสูง มีขันติความอดทนและทนทาน มีสติจิตใจแน่วแน่ มีสัจจะ มีความจริงจัง เอาจริงเอาจัง มีอธิษฐาน มีความเด็ดเดี่ยวต่อความมุ่งหมาย มีความหนักแน่นเข้มแข็งมั่นคงในจิตใจที่จะทำงานให้ได้ผลสมบูรณ์ โดยเฉพาะงานทางปัญญา มีความคิดพิจารณาให้เห็นความจริงแจ่มแจ้งชัดเจน

3. สุขภาพจิต เพื่อให้เด็กและเยาวชนเป็นคนมีความสุข มีสมาธิสงบเยือกเย็นเป็นคนแจ่มใส ร่าเริงพอใจในสิ่งที่ตนมี ยินดีในสิ่งที่ตนได้ และเพื่อส่งเสริมบทบาทของสถาบันในการพัฒนาจิตใจ ซึ่งจะนำไปสู่ความเป็นครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติ สิ่งแวดล้อมยั่งยืน ในโอกาสต่อไป (Phra Dhampitaka (P.A.Payutto), 2004)

พระพรหมคุณาภรณ์ (Phra Brahmagunabhorn (P.A.Payutto), n.d.) ได้กล่าวถึงการทำหน้าที่ความเป็นกัลยาณมิตร ลักษณะเพื่อนชั่ว-เพื่อนดี ในหลักของทศ ๖ ตามความหมายของการพัฒนาคนว่า จะต้องรู้จักหน้าที่ของตนเองในการปฏิบัติกับผู้นรอบ ๆ และชุมชนชนที่ตนอาศัยอยู่ เพื่อเกิดการพัฒนาคณะและชุมชนให้อยู่อย่างมีความสุข ภิกขุ ปัญญานันทะ (Pannanandhamuni, n.d.) ได้กล่าวถึง หลักทางสายกลาง ในการดำเนินชีวิต เช่น คิดชอบ ทำชอบ มีสติ มีศีล มรรค 8 ประการ คือ ความเห็นที่ถูกต้อง ความคิดที่ถูกต้อง การพูดจาที่ถูกต้อง การงานที่ถูกต้อง การอาชีพที่ถูกต้อง ความพากเพียรที่ถูกต้อง ความรำลึกที่ถูกต้อง ความตั้งใจมั่นคงที่ถูกต้องทุกขันธ์โรคาณีนีปปฏิปทา หลักในการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง อันเป็นเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนา

จากสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยการศึกษาข้อมูลมานั้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในยุคปัจจุบัน และเพื่อจะได้นำเสนอหลักการและวิธีการที่เป็นแนวทางการพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในยุคปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักในการพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ 21
2. เพื่อพัฒนาหลักการและวิธีการการพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ 21
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ 21

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ 21 นั้นเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์ โดยการลงพื้นที่ และศึกษาผ่านกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ประกอบด้วยกิจกรรมสวดสรัญญะ ธรรมะวัยทีนส์และธนาการชยะ เป็นต้น

1. พื้นที่การวิจัย

บ้านอังกัญหมู่ 4 บ้านโคกบรลง หมู่ 10 ต.บุภาชี อ.เมือง จ.สุรินทร์

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้

- 1) เจ้าอาวาส พระสงฆ์ ครูสอนศาสนา ชาวบ้าน เยาวชนในพื้นที่
- 2) ผู้นำชุมชนในพื้นที่ ได้แก่ นายก อบต.กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน

กลุ่มตัวอย่าง

การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง ใช้แบบเจาะจง (Purposive Sampling) ดังนี้

- 1) ผู้นำทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ เจ้าอาวาสในพื้นที่ เป็นต้น
- 2) ผู้นำชุมชน ประธานองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชนทั่วไป และครูเยาวชน ในชุมชนชาวพุทธในพื้นที่

ผลการวิจัย

การศึกษาวเคราะห์การพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในยุคปัจจุบันครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงลึก เพื่อให้ได้หลักการที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักคำสอนในการแก้ปัญหา มีชุมชนชาวพุทธ ซึ่งคณะผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาวเคราะห์หลักคำสอนของศาสนาเพื่อเป็นรูปแบบการแก้ปัญหาคนในชุมชนชาวพุทธในยุคปัจจุบัน อย่างลึกซึ้งและรอบด้าน ซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับการดำเนินชีวิตของทุกกลุ่มคนที่ดำเนินชีวิตตามวิธีของศาสนาตนได้อย่างเป็นรูปธรรม จากที่คณะผู้วิจัยได้ศึกษามาแล้วนั้น พบว่ามีกลุ่มของชาวพุทธจำนวนมาก ที่มีความเข้าใจในเรื่องของการพัฒนาคนในชุมชนมากพอสมควร หลังจากที่คุณวิจัยได้เข้าไปสอบถาม และจัดประชุมกลุ่มย่อย ด้วยการถามในเรื่องของทักษะในการดำเนินชีวิต และเป็นผู้มีความสามารถในการใช้ความรู้ เจตคติ และทักษะต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการช่วยในการสนับสนุนพฤติกรรมของบุคคลในชุมชน จากการที่คนในชุมชนมีความสามารถรับผิดชอบตนเองได้ และมีหลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิต โดยมีการสร้างทางเลือกที่ดี

การดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันมีความซับซ้อนในการดำเนินชีวิต เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้านเศรษฐกิจ สังคม ข่าวสารข้อมูล และเทคโนโลยี มีการแข่งขันและความขัดแย้งมากขึ้น

บุคคลมีความจำเป็นต้องปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลง มีความสามารถในการแข่งขัน สามารถสู้กระแส วิถีคิดต่างๆ ได้อย่างมีเหตุผล รู้จักนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาตนและพัฒนาอาชีพ มีความเข้าใจ สถานการณ์และมีวิจารณญาณในการเลือกรับเลือกปฏิเสธ มีความสามารถควบคุมอารมณ์และบริหารความ ชัดแย้งที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต และมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น จึงจะอยู่ในสังคมได้อย่างมี ความสุขพร้อมกับการสร้างเกราะป้องกันที่เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงการเกิดมาของทุกชีวิตต้องประสบกับความทุกข์ ทาง กายจากภัยธรรมชาติ อันหมายถึง จากความร้อนหนาวของอากาศ ธรรมชาติจากสัตว์แมลงที่เป็นภัยต่อกาย ภายในกายก็มีธรรมชาติ คือ อาการของความหิวกระหาย ทางใจจากการคิด ความรัก ไม่สมหวังในสิ่งที่ตน ปรารถนา และความตายเป็นความทุกข์ที่หนัก เจ้าชายสิทธัตถะทรงเห็นความทุกข์ทั้งทางกาย และทางใจที่ ปรากฏแก่หมู่สัตว์ทั้งหลาย เป็นเหตุที่ทรงพิจารณาว่าความสุขที่มนุษย์ทั่วไปแสวงหา นั้นเป็นความสุขที่ไม่ แท้จริง “ชาวพุทธ ถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งอันประเสริฐ” “บุคคลผู้เข้าไปนั่งใกล้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยกาย วาจา ใจนั้น ควรเป็นผู้รู้ผู้ตื่น ผู้ฉลาดในเหตุผล”

ในสังคมของบ้านอังกัญ หมู่ 4 บ้านโคกบรลง หมู่ 10 ต.บุฤาษี อ.เมือง จ.สุรินทร์ มีหลักธรรมเป็น เครื่องมือในการเตรียมคนให้พร้อมเข้าสู่สังคม โดยหลักการและวิธีนี้ เป็นการบวชเพื่อศึกษาหลักธรรม และผู้ บวชย่อมรู้ตระหนักรู้ว่าตนอยู่ระหว่างการฝึก ซึ่งถ้าตนไม่ต้องการอยู่จริงก็จะฝึกเพียงชั่วคราวเท่านั้น แล้วก็จะละ เลิกไป พระพุทธศาสนาสอนและแสดงหลักการปฏิบัติให้เรามองดูรู้เห็นและยอมรับสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของ ธรรมชาติที่เป็นจริง สนับสนุนให้ฝึกตนเพื่อก้าวหน้าองงามในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป ผู้ที่มีความพร้อมละฝึกตนอยู่ใน ระดับต่างกัน ต่างก็อยู่โดยรวมกันอย่างสงบสุข ปรารถนาดีและเกื้อกูลต่อกัน ส่งเสริมประโยชน์สุขอันชอบธรรม และความก้าวหน้าของกันและกันตามลำดับ ไม่ข่มขี้นบีบคั้นหรือหมิ่นแคลนกันและกัน

จากการศึกษาปฏิบัติในหลักศีล และการฝึกอบรมในด้านการประพาส ระเบียบวินัย ความสุจริต ทางกาย วาจา และอาชีวะ เรียกว่า “อธิศีลสิกขา” “อธิจิตตสิกขา” “อธิปัญญาสิกขา” การศึกษา คือ ฝึกฝน สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะให้เจริญองงามขึ้น จนมีความสมบูรณ์พร้อมทางด้านความ ประพาสวินัยและความสัมพันธ์ทางสังคมถึงมาตรฐานของอริยชน เป็นระดับพื้นฐานที่จะส่งเสริมการพัฒนา เสริมสร้างคุณภาพจิตใจให้ดีขึ้นต่อไป ถ้าจะกล่าวโดยประมวลเอาหลักพื้นฐาน ของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตามหลักพระพุทธศาสนา

เป้าหมายของความดีมีเป็นระดับทั้งทางโลกียะ และโลกุตตระ เป็นเป้าหมายความคิด และ อุดมการณ์ ตามหลักอุดมคติของผู้ที่ปฏิบัติตามศีล สมาธิ และปัญญา เมื่อศึกษาเป็นขั้นตอนแต่ละขั้นว่า ทั้ง 3 ประการหลักเป็นการปฏิบัติให้ถึงความสอดคล้องกัน ในทางปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ที่นำไปสู่ความเป็น จริ่งทั้งระดับโลกียะ และโลกุตตระ “มรรคมีองค์ 8 ประการ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นพรหมจรรย์ เป็นระบบการ ดำเนินชีวิตที่พึ่งตามของมนุษย์นั่นเอง”

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาการพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในยุคปัจจุบัน ยังมีแง่มุมอื่น ๆ ให้ได้ศึกษาอีกหลาย รูปแบบเช่น การพัฒนามนุษย์ตามแนวทางของพระพุทธศาสนามีให้ปฏิบัติกันเช่น เมื่อปฏิบัติในระดับต่ำซึ่งยัง ไม่จัดเป็นอริยมรรคหรือองค์มรรคที่แท้จริง คือ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบใน ศีล สมาธิ และปัญญาที่ปุถุชนผู้มี ศีลธรรมทั้งหลายทำกันอยู่ในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อปฏิบัติในระดับสูงองค์มรรคทั้ง 8 จะต้องได้รับการปฏิบัติ

และทำให้เกิดขึ้นพร้อมกันในขณะที่เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งในระยะแรกองค์มรรคทั้ง 8 ยังอ่อนกำลังยังเกิดไม่พร้อมกัน ยังเป็นองค์ธรรมในระดับโลกียะ จนถึงระยะสุดท้าย คือ ในขณะที่เกิดมรรคญาณองค์มรรคทั้ง 8 จึงจะเกิดพร้อมกันและเป็นองค์ธรรมระดับโลกุตระทำให้ปฏิบัติให้กลายเป็นพระอรหันต์ได้” (Ngamchitcharoen, 2018)

และหลักในการพัฒนาให้มนุษย์มีจิตสำนึก มีความสุขแก่มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย เหตุผลเพื่อทำหน้าที่แก่สังคมโลก ๖ ประการตามหลักของพระพุทธศาสนา เป็นประโยชน์ที่เกิดแก่สังคม ในการกล่าวถึงการทำหน้าที่ คือ “คนก้าวหน้าเป็นคนอยู่ในโลกอย่างมีประโยชน์ ชาวพุทธต้องใช้ชีวิตให้ก้าวหน้าในทางที่เป็นประโยชน์” ทำหน้าที่ให้ถูกต้องด้วยการเข้าใจในทศ 6 คือ ทิศตะวันออก คือ บิฑามารดา ทิศใต้ คือ ครูอาจารย์ ทิศเหนือ คือ มิตรสหาย ทิศตะวันตก คือ ภรรยาบุตร ทิศเบื้องบน คือ สมณพราหมณ์ ทิศเบื้องต่ำ คือ ทาสคนใช้” “เราควรที่จะเกิดมาเพื่อเสริม เพื่อเติม เพื่อแต่งให้ชาติของเราเจริญก้าวหน้าต่อไป” เป็นหน้าที่ดังจะกล่าวต่อไป

การทำหน้าที่ทั้ง 6 ประการนั้น เป็นการทำหน้าที่ที่มีการสอดคล้องกันในการดำเนินชีวิต คือ เป็นหลักของอุดมคติของสังคมโลก เพราะหน้าที่เป็นสิ่งที่ต้องทำให้ถูก หน้าที่ถูกต้องแล้วผลออกมาก็เป็นผลที่ดีเป็นชีวิตที่มีความสุขมีความปลอดภัย ด้วยการทำหน้าที่ให้ถูกต้องทั้ง 6 ประการที่กล่าวมา

เป็นการแสดงถึง “ค่าของชีวิตอยู่ที่การทำงาน การกระทำตนให้มีราคา ก็คือการปฏิบัติงานในชีวิตประจำวันนั่นเอง การปฏิบัติงานทำให้ชีวิตให้มีค่า การไม่ทำงานทำให้ชีวิตของเราไร้ค่า เราอย่าอยู่อย่างคนไร้ค่า แต่ต้องอยู่อย่างคนมีค่า” (Phra Brahmamagalarn, n.d.) “ทำงานด้วยความสำนึกเพียงว่าเป็นหน้าที่” ผู้ปฏิบัติธรรมนั้นต้องทำงานด้วยความสำนึกอยู่แต่เพียงว่า อันนี้เป็นหน้าที่ที่ฉันจะต้องทำ แล้วก็ทำไปตามหน้าที่ ไม่ได้คิดว่าจะมีอะไร จะได้อะไรจากเรื่องนี้ (Phra Brahmamagalarn, n.d.)

ด้วยเหตุนี้การพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในยุคปัจจุบัน จะต้องคำนึงถึงหลักธรรมและความเข้าใจในเรื่องของศาสนาเป็นอย่างดี เพราะหลายคนก็กล่าวนับถือ ศาสนาพุทธแต่หลักการครองตนให้อยู่ในศีล ในธรรม ยังไม่มีความเข้าใจลึกซึ้งมากนัก และก็ไม่ได้ให้ความสำคัญมากสักเท่าไร

องค์ความรู้จากการวิจัย

หลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย จัดเป็นองค์ความรู้ด้าน “การพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในยุคปัจจุบัน” การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข และเข้าใจปรากฏการณ์ทันยุคสมัยปัจจุบันนี้

การพัฒนาบุคคล โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นจุดรวมใจ คือ ให้วัดได้มีส่วนร่วมช่วยในการเป็นจุดกลางของหมู่บ้านและชุมชน พร้อมกับการสร้างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ชุมชนเห็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้ชุมชนเกิดการพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างเต็มใจ โดยไม่คิดว่าเป็นภาระของใครคนใดคนหนึ่ง

พร้อมทั้งร่วมด้วยช่วยกันศึกษาเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเรื่องความขัดแย้ง ทางด้านการเมืองการปกครอง และเหตุการณ์ของโรคระบาด สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนมีวิธีคิดในการอยู่ร่วมกัน และช่วยกันจิตสำนึก, และความรับผิดชอบให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างมีความสุขและเกิดความสามัคคีกันของคนในชุมชน

สรุปข้อเสนอแนะ

ในการพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ 21 หรือในสังคมปัจจุบันที่มีการใช้ชีวิตในรูปแบบใหม่ และเพื่อพัฒนาหลักการและวิธีการการพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ 21 นั้นในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในพื้นที่หมู่บ้าน ซึ่งได้มองเห็นปัญหาอย่างชัดเจนแล้วนำมาศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาคนในชุมชนชาวพุทธในศตวรรษที่ 21 ในหมู่บ้านอังกัญหมู่ 4 บ้านโคกบรณเฑาะ หมู่ 10 ต.บุฤาษี อ.เมือง จ.สุรินทร์ได้เป็นอย่างดีจึงเป็นแบบอย่างในการแก้ปัญหาแบบตรงจุด ซึ่งในครั้งต่อไปจะต้องศึกษาในวงที่กว้างขึ้น เช่นในระดับจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดต่าง ๆ ก็อาจจะเป็นได้

ข้อเสนอในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. การพัฒนาคนในสังคมชาวพุทธในศตวรรษที่ 21 ในพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์
2. การพัฒนาคนในสังคมชาวพุทธในศตวรรษที่ 21 ในพื้นที่ของจังหวัดบุรีรัมย์
3. การพัฒนาคนในสังคมชาวพุทธในศตวรรษที่ 21 ในพื้นที่ของจังหวัดศรีสะเกษ

References

- Arunnakasikon, T. et. al. (2003). *Child Protection Act along with Ministerial Regulations, National Child Protection Committee and Ministry of Social Development and Human Security regulations*. Bangkok: Winyuchon Publication House.
- Buddhagosa, K. (2011). *The Complete Guide book for Community Development Learning*. Bangkok: National Research Council of Thailand.
- Chaima, S. (2001). *The wisdom in Lanna's way of life*. (2^{sd} ed.) Bangkok: The Local Curriculum Development Project in Rong Kwang Anuson School.
- Kudnok, D. (2008). *the Strategy of Youth Camp Activity for Development to Enhance the Students Life Skills in Non-Hom Subdistrict, Amphoe Mueang, Sakon Nakhon Province*. Thesis Master of Arts, Sakon Nakorn Rajabhat University. Sakon Nakorn: Sakon Nakorn Rajabhat University.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. Bangkok: MCU Press
- Maliwan, P. & Malathong, S. (1990). *The History of Buddhism*. Bangkok: Religion Printing. National Youth Bureau. n.d.
- Ngamchitcharoen, V. (2018). *Theravada Buddhism*. (3rd ed.) Bangkok: Thammasat Printing House.
- Phra Brahmaganubhorn (P.A.Payutto). *The duty of good friendship: The characteristics of bad friends - good friends*. Bangkok: Thammasapa. n.d.
- Phra Brahmamagalajarn. *Work is life, Life is woks: the inspiration of happy*. Bangkok: Thammasapa. n.d.
- Phra Dhampitaka (P.A.Payutto). (2005). *Dictionary of Buddhism*. (13rd ed.) Bangkok: S. R. Pringting.
- Phra Panyananthamuni. *The Middle way*. Bangkok: The Buddhism center for inheritance. n.d.

- Suksamran, S. (1987). *The development from Buddhism way: A case study of the monk developer*. Bangkok: The social sciences research association of Thailand.
- Wasi, P. (1997). *Monks and social awareness*. Bangkok: Moa Chao Ban Printing.